

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

422

שיחות מרן ראש הישיבה הגר"ג אדלשטיין שליט"א • גיליון ראש השנה תש"פ

כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה

אנו עומדים לפני ראש השנה, שהוא יום הדין, וצריכים זכויות לזכות בדין לחיים טובים, והזכויות הם תורה ומצוות ומעשים טובים. וכידוע הרי תלמוד תורה כנגד כולם, תורה זה הזכות הגדולה ביותר, וכן יש עוד זכויות, כמו מידות טובות, ותפילה, אמונה, ועוד הרבה דברים, יש תר"ג מצוות, ויש חובות הלבבות, יש הרבה מצוות, במעשה, בדיבור, ובמחשבה, אבל המצוה החשובה ביותר זה תלמוד תורה, עסק התורה. וממילא גם להיפך אם יש ביטול תורה זה כנגד כולם, וכן מפורש בחז"ל (עיין ספרי פרשת עקב) שכשם שתלמוד תורה כנגד כולם כך ביטול תורה כנגד כולם.

ורבינו יונה בשערי תשובה מביא מדברי חז"ל (סוטה כא, א) שעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, היינו שאם עושים מצוות וגם עושים עבירות, העבירה מכבה את המצוה, שאין זכות המצוה, ומפסידים את המצוה, אבל אין עבירה מכבה תורה, אם יש תורה ויש עבירות, זכות התורה קיימת ואינה נכבית, ורואים כן גם ממעשים שהיו, כמו אלישע בן אבויה, שעמדה לו זכות תורתו, למרות שיצא לתרבות רעה (עיין חגיגה טו).

לכן זכות התורה זה הדבר הראשון וההכרחי ביותר, וח"ו חיסרון בזכות התורה זה הדבר הכי גרוע שיכול להיות, אם תעזבני יום יומיים אעזובך (ירושלמי סוף ברכות), לכן הדבר הראשון לזכות ליום הדין זה תורה.

ואף על פי כן אנו רואים שכמה מגדולי הדורות, מהרבה דורות שלפנינו, כשהגיעו לפנייהם שאלות בהלכה שצריכים להשיב עליהם, דחו את התשובה לאחר הימים הנוראים, וכתבו כי בימים אלו קשה להם להתעמק בהלכה למעשה, מפני אימת הדין (ראה לדוגמא בשו"ת נודע ביהודה תנינא חו"מ סימן כה, ובשו"ת אבני מילואים סוף ח"א, ובכתב וחותם רעק"א תנינא עמוד קכט, ובשו"ת חתם סופר ח"א סימן קעב), ולכאורה אדרבה, הלא מצד אימת הדין צריכים יותר לעסוק בתורה ולהתעמק בדברי תורה, וככל שיותר שקועים בתורה זו הזכות הגדולה ביותר לזכות בדין.

ומבואר כי זכות התורה לבד אינה מספקת, ובימים אלו צריכים שתהיה גם אימת הדין, והזכייה בדין תלויה גם בהרגשת אימת הדין, כמו שאמרו (ר"ה טז, ב) כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה שנאמר מראשית השנה, מרשית כתיב, ועד אחרית סופה שיש לה אחרית, ע"כ, היינו שהזכייה בדין בראש השנה תלויה עד כמה האדם מרגיש שהוא עני ורש בזכויות ועל ידי זה הוא נכנע ומרגיש אימת הדין, וככל שמרגיש יותר אימת הדין, מתוך הכרה שהוא עני בזכויות, ומי יודע מה יפסקו בדינו, הרי הוא זוכה בזה לכתיבה וחתימה טובה ביום הדין.

וצריך להכיר שאין זו טעות אלא כך האמת, שכל אדם הוא עני בזכויות! כי כל מה שהוא עושה מעשים טובים הרי הוא חייב לעשות, שאם הוא יכול ואינו עושה הרי זה חטא ופשע, וממילא מה שהוא עושה זה מפני שהוא חייב, שאם הוא לא יעשה הוא יהיה פושע, וכי מגיע לו שכר עבור מה שאינו פושע, הלא זוהי זכות הקיום שלו, שבעבור זה הוא נברא, להרבות כבוד שמים שזה תכלית הבריאה, כמו שכתוב (ישעיה מג, ז) לכבודי בראתיו, ואם אינו עושה כבוד שמים בשביל מה הוא חי, וכבר כתב בשערי תשובה (א, י) ואחרי אשר בעבור זאת נבראתי ויהי בי היפך מזה למה לי חיים.

לכן כל מה שאדם עושה מעשים טובים לא שייך לומר שיש לו זכויות בזה, כי לשם כך הוא נברא, ובלי זה אין לו זכות קיום, ורק הנהגת הקב"ה בחסדו שזה "נחשב" לאדם לזכויות, אם הוא עושה כפי יכולתו, ואף שהוא רק מקיים את חובתו בזה, ואין זה אלא כדי שלא יהיה חוטא ופושע, מכל מקום הנהגה היא שמחשיבים לו את זה לזכויות, ובזה הוא זוכה לחיים נצחיים בעולם הבא ולעולם הזה לצורך העולם הבא, זוהי המציאות. וכשאדם מכיר את המציאות הזאת שהוא עני ורש בזכויות, ומרגיש אימת הדין, זוכה על ידי זה למתעשרת בסופה, ונכתב לחיים טובים ביום הדין.

ולכן אפילו שלומדים ושקועים בתורה, זה לא מספיק, וצריכים גם להרגיש את אימת הדין, מתוך הכרת המציאות האמיתית, ואמנם בכל השנה רק תלמוד תורה הוא העיקר, שבזמן שאדם שקוע בתורה הוא מתקדש, וזה הכי טוב שיכול להיות, אבל לפני יום הדין צריך גם אימת הדין, וזה גורם שאי אפשר להיות שקוע בתורה כמו כל השנה.

אכן כל זה מדובר בבעלי מדרגה מיוחדים, כמו שהזכרנו מגדולי הדורות, שאצלם אימת הדין היה באמת כפי שצריך להיות, ואנו איננו בעלי מדרגה כל כך שאימת הדין תפריע לנו לשקיעות בתורה, אך בכל זאת עלינו להתבונן להרגיש קצת אימת הדין, כל אחד כמה ששייך, שתהיה משהו אימת הדין לפי דרגתנו, וכאשר נכנעים ומרגישים אימת הדין, אזי "כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה" וזוכים לכתיבה וחתימה טובה ביום הדין!

מתוך דברים שנאמרו אשתקד בכלל פוניבו', ובישיבת פוניבו' לצעירים

מוקדש לעילוי נשמת הגאון הצדיק רבי שלמה נח קרול זצ"ל רבה של חמד וראש ישיבת חמדת שמואל

בן הגאון הצדיק רבי מרדכי שמואל זצ"ל רבה של כפר חסידים

תלמידים המובהק של מרנן הגאון ד' פוניבו' והגרא"א דסלר זצלה"ה, מתלמידיה הראשונים של ישיבת פוניבו', הניח את אבן היסוד להצלת ילדי ישראל

בארץ הקודש, התנשא כארי ולחם מלחמות השם בגבורה ובחרוף נפש, ורבים השיב מעוון נלב"ע צום גדליה תשנ"ט

חודש אלול – ימי זכויות וחרדת הדין

הבעל הטורים בפרשת נצבים כתב על הפסוק ומל השם אלוקיך את לבבך ואת לבבך זרעך לאהבה וגו', את לבבך ואת לבב ראשי תיבות אלול, לכך נהגו להשכים ולהתפלל סליחות מראש חודש אלול ואילך, ע"כ.

והיינו שחודש אלול הוא זמן המסוגל לזכות לאהבת השם ומילת הלב, וזו זכות גדולה מאד, ולכך אומרים סליחות, שעל ידי הסליחות והתפילה זוכים למעלה של הסרת ערלת הלב, והזמן לזה הוא חודש אלול.

ועוד כתב הבעל הטורים "יוכן לולא האמנתי לראות בטוב השם (תהלים כז, יג) לולא אותיות אלול, שמאלול ואילך חרדתי נגד השם", היינו שמצד אחד זה זמן של זכות גדולה מאד שאפשר לזכות בו למילת הלב, וזו סיבה לשמחה, אך מצד שני זהו זמן של חרדה.

השפעת הסליחות תלויה בחרדת הדין

ואמנם, אין זה פשוט כל כך לזכות למילת הלב על ידי הסליחות, שהרי אנו כולנו אומרים סליחות, ואף על פי כן, וכי מיד לאחר הסליחות כבר זוכים למילת הלב, הלא אין אנו רואים זאת, ואומרים סליחות ולא רואים את השינוי, לא מרגישים את ההשתנות, ולא מרגישים שמקבלים איזה מעלות נוספות אחרי הסליחות.

וזה מפני שלא די באמירת הסליחות לבד, ותלוי גם כיצד אומרים את הסליחות ומה עושים לאחר הסליחות, מה עושים אחר כך במשך כל היום, וכדי שבאמת יהיה שינוי על ידי הסליחות צריכים חרדה, שתהיה חרדה ואימת הדין מהמצב שנמצאים, ואז על ידי זה עם הסליחות והתפילה ביחד זוכים למל השם אלוקיך את לבבך, עם החרדה.

ונמצא כי מצד אחד זה זמן המסוגל להצלחה גדולה והתעלות גדולה ברוחניות, ומצד שני זה תלוי בחרדה, אם יש חרדה והרגשת אימת הדין, ואם אין חרדה אזי להיפך, מכיוון שזה זמן המסוגל להצלחה ולזכויות ומזלזלים ולא מנצלים את הזמן, התביעה גדולה מאד, למה לא מנצלים ולא מחשיבים את הזמן, והוא מצד אחד זמן של תוספת זכויות, ומצד שני זמן של חרדה אם לא מנצלים כראוי את הזמן.

ובאמת ידוע שמלפנים הייתה אימת הדין גדולה מאד בחודש אלול, אבל היום אין רואים זאת, ולא מרגישים כל כך את אימת הדין.

טעות האדם שאינו מרגיש אימת הדין

והסיבה לזה אמר פעם הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל, שאדם חושב ומרגיע את עצמו, שהרי בכל שנה יש ראש השנה ויום הדין, והוא רואה שבכל שנה הוא יוצא זכאי בדין, כי כל השנה עברה עליו בטוב בלי קשיים, והוא סבור שזה סימן שיצא זכאי בדין, וכבר הוא בחזקת זכאי, והדרך שהוא הולך בה היא דרך טובה ונכונה, דרך של זכויות, שהוא יוצא זכאי בכל שנה ושנה, ולכן אינו מרגיש כל כך אימת הדין.

ואמר הגה"צ רבי אליהו זצ"ל שטעות היא לחשוב כן, כי בהשגות הראב"ד על הרמב"ם פרק ג' מהלכות תשובה כתב שמה שאמרו חז"ל שבראש השנה רשעים נחתמים לאלתר למיתה, אין הכרח שיחתמו את דינם שימותו מיד בשנה זו, אלא יכול להיות שיחתמו את דינם לאלתר שימותו קודם הזמן שהיה קצוב להם לחיות.

וכגון אם נגזר על האדם מתחילת בריאתו שיחיה מאה ועשרים שנה, ובמשך השנים עבר עבירות, יתכן שגזרו עליו בראש השנה קיצור ימים בשנה אחת, שלא יחיה מאה ועשרים שנה אלא תשע עשרה שנה, ובכל שנה בראש השנה הורידו לו עוד מקצבת שנות חייו, אך הוא עדיין צעיר ואינו יכול לדעת מזה, ולכן אף שעבר את השנה בשלום וחי חיים טובים בלי קשיים, אי אפשר לדעת אם יצא זכאי בדין.

עולם הזה על חשבון העולם הבא

ויש להוסיף עוד טעם בזה, שגם אם עברה השנה בטוב בלי קשיים, אין זו ראייה שיצא זכאי בדין, כי יתכן שהוא מן הרשעים שמקבלים חיים טובים בעולם הזה במקום העולם הבא, כמו שכתוב (דברים ז, י) "ומשלם לשונאיו אל מנוי להאבידו", ופירש רש"י, בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא, היינו שרשעים מקבלים את העולם הבא בעולם הזה, כדי שלא יהיה להם חלק לעולם הבא, ואילו הצדיקים מקבלים ייסורים על החטאים בעולם הזה, בשביל שיהיה להם עולם הבא.

והטעם לזה מפני שהצדיקים מעדיפים ורוצים את העולם הבא שהוא חיי נצח, והעולם הזה אינו אלא כחלום יעוף, וכיון שהם מחשיבים ורוצים עולם הבא נותנים להם עולם הבא, אבל רשעים שמעדיפים את העולם הזה מהעולם הבא, נותנים להם עולם הזה כמו שהם רוצים.

ולכן אין ראייה ממה שעבר את השנה במצב טוב שיצא זכאי בדין, כי שמו הוא רשע שמקבל שכר המצוות בעולם הזה במקום בעולם הבא.

ויש על זה תפילה מהשלי"ה "וירא אנכי מאד לנפשי שלא יהיה חס ושלוש עושר שמור לי לרעה להאכילני המעט מזכויותי שבידי, ובאם הוא כן קח נא את ברכתי ואל אראה ברעתי לעולם הבא עולם הנצחיים", והיא תפילה שהתפלל השלי"ה שלא יאכל את עולמו בעולם הזה, וכל אחד צריך לפחד מזה, שלא יקבל עולם הזה על חשבון העולם הבא, ועדיף לחיות חיי צער בעולם הזה ולא להפסיד את העולם הבא, כמו ששמעתי מבעלי מוסר שהעולם הזה הוא כמו פנסיון יקר מאד, שאפילו כוס תה עולה שם הרבה מאד, שעל כל הנאת העולם הזה משלמים ביוקר בעולם הבא.

בקשת חיים על חיי הנצח

ושמעתי בשם הגר"א והרמח"ל שביארו מה שמבקשים בתפילות הימים הנוראים "זכרנו לחיים" ואחר כך "וכתוב לחיים טובים", מה הם חיים ומה הם חיים טובים, וביארו כי סתם חיים הכוונה לחיי הנצח, ועל כך מבקשים תחילה זכרנו לחיים, לחיי העולם הבא.

ונכלל בזה גם בקשה לחיות בעולם הזה כדי לקבל עולם הבא, שהעולם הזה הוא פרודור לעולם הבא, וככל שחיים יותר זמן בעולם הזה אפשר לזכות יותר לעולם הבא, אך זה יכול להיות גם עם קשיים וייסורים, ובתחילה מבקשים על עצם החיים, שנוכל באמצעותם לזכות לעולם הבא, אפילו עם ייסורים וקשיים, כי העיקר זה העולם הבא.

ולאחר שמבקשים על עולם הבא בלי שום חשבונות וכלי שום תנאים מיוחדים על עולם הזה, מוסיפים ומבקשים גם חיים טובים, שגם החיים בעולם הזה יהיו טובים, ללא קשיים המפריעים לתורה ולמצוות, והכל יהיה בצורה נוחה, בלי קשיים וייסורים, כי הייסורים הם ניסיונות שאיננו חפצים בהם, אבל תחילה מבקשים על העולם הבא שהוא העיקר.

החרדה מפני הדין והמשפט

וכשאדם יודע ומכיר שהעיקר זה חיי הנצח, וכל חיי הנצח שלו תלויים במעשים הטובים, וגם העולם הזה שלו תלוי לפי המעשים הטובים, ממילא בעמדו לפני הדין והמשפט הרי הוא משתדל ומחפש עצות כיצד לזכות בדין, וכמו שכתב בשערי תשובה (ב, יד) "ובעת אשר יידע האדם כי יביאו את דינו לפני מלך בשר ודם, הלא יחרד חרדה גדולה וישית עצות בנפשו, ובכל דרכי חריצות יחיש מפלט לו, ולא תעלה על רוחו לפנות על ימין או על שמאל ולהתעסק ביתר חפציו", קל וחומר לפני משפט מלך מלכי המלכים הקב"ה, כמה צריך להשתדל ולחפש עצות כדי לזכות בדין.

ולכן ידוע מה שכתב רבי ישראל סלנטר באיגרת (אור ישראל ד) "מלפנים כאשר ידעתי כל איש אחזו פלצות מקול הקורא קדוש אלול", בדורות הקודמים כשהתקרב חודש אלול כבר הייתה פלצות, חרדה ופחד מאימת הדין, מפני שכך הטבע, שאם מכירים את המציאות ויודעים שיש דין, יש פחד גדול מאד, וזה תלוי ביראת שמים של כל אחד ואחד, אם הוא מכיר את האמת ואינו משלה את עצמו, ממילא יש פלצות וחרדה גדולה.

וכך כתב בשערי תשובה שם כי "הירא את דבר השם, לבו יחיל בקרבו, בדעתו שכל מעשיו בספר נכתבים, ובעת ההיא האלוקים יביא במשפט את כל מעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע, כי האדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים", מי שיש לו יראת שמים, ויודע וזוכר את האמת, שיש דין ומשפט בראש השנה, והכל תלוי במעשים לפי הזכויות, ממילא זה גורם, בדרך הטבע, בלי שום פעולה או התאמצות מיוחדת, שיש לבנו פחד וחרדה גדולה מיום הדין.

ועל זה נאמר בהפטרת שבת ראש חודש, שהקב"ה אומר מי הוא האדם שמוצא חן בעיניו (ישעיה סו, ב) "ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי", עני ונכה רוח זה מי שאינו בעל גאווה, וחרד על דברי זהו מי שיש לו יראת שמים וחרדה, עליו הקב"ה מביט.

חרדת רבי יוחנן בן זכאי

ומצינו בגמרא (ברכות כח, ב) "כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכים אותי שהיום כאן ומחר בקבר וכו' אף על פי כן הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה וכו' ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנום ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה".

וכתב באורחות חיים להרא"ש (אות לב) "ויבהלך רעיוןך מדי זכרך חרדת רבן יוחנן זכרונו לברכה", היינו שאם רבי יוחנן בן זכאי שידע את גדולתו ואת הזכויות שיש לו, ולא טעה בעצמו, ואף על פי כן היה ירא וחרד

* שיחה שנאמרה בליל ערב ר"ה תשס"ו.

באיזו דרך מוליכים אותו, על אחת כמה וכמה שכל אחד צריך לפחד מזה, ולא יחשוב שהוא יותר צדיק מרבי יוחנן בן זכאי.

ובאמת צריך ביאור ממה פחד רבי יוחנן, הרי הוא היה צדיק, וכי היו לו עבירות שצריך לפחד עליהם, וכגון ביטול תורה, הרי הוא לא הלך ארבע אמות בלא תורה (סוכה כח, א) וממה פחד.

הדאגה מחסרון שלמות בעבודת השם

ויש לפרש כי אין גבול למעלות, וכל אחד לפי דרגתו יתכן שיכול להוסיף משהו יותר, כמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ב, ט) "והנה אנשים צדיקים וישרים בלבבותם, שאגה להם כלביא תמיד במחשבותם, וינהמו על חטאיהם כנהמת ים, ועל אשר קצור קצרה ידם בעבודת השם, כי על זה יפשע גבר והרבה אשמה כמו על העבירות החמורות".

היינו שאנשים צדיקים וישרים תמיד אינם רגועים, "וינהמו על חטאיהם כנהמת ים" – שמא היה איזה 'חטא' בשוגג שאינו ידוע להם, "ועל אשר קצור קצרה ידם בעבודת השם" – לא שעשו איסור בפועל, אלא שהיה חסר בשלמות המעשים בעבודת השם, "כי על זה יפשע גבר והרבה אשמה כמו על העבירות החמורות", היינו שאפילו חסרון שלמות בשב ואל תעשה, זה פשע חמור כמו העבירות החמורות.

והביא רבינו יונה שם ראייה לזה ממה שאמרו בירושלמי (חגיגה א, ז) "ויתר הקב"ה על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר לעון ביטול תורה", היינו שביטול תורה הוא חטא חמור יותר מכל העבירות החמורות, למרות שהוא רק בשב ואל תעשה. ורואים מזה שגם חסרון שלמות בשב ואל תעשה, אם אפשר ולא עושים את כל מה שחייבים כמה שאפשר בשלמות זה חמור מאד, בתורה, או בגמילות חסדים, שגם זה מן החמורות כמו שכתב בשערי תשובה (ג, יג).

ועל זה הצדיקים מצטערים ונוהמים "על אשר קצור קצרה ידם בעבודת השם", וכפי הנראה מזה חשש רבי יוחנן בן זכאי, אולי אפשר להיות יותר טוב, יותר שקוע בתורה, עם יותר חסד, ויותר יראת שמים, שיש הרבה דרגות בזה, ושמא הוא לא בשלמות כפי יכולתו.

וידוע שרב סעדיה גאון היה אומר בכל יום וידוי על היום שעבר שלא הגיע לדרגה שהוא אוהו בה היום, כי בכל יום היה מוסיף ומגיע לדרגה גבוהה יותר ביראת שמים ובכל המעלות העליונות, והתוודה שלא הגיע כבר אתמול למעלה הזאת, וכנראה זו הייתה חרדת רבי יוחנן בן זכאי.

ושמעתי לפרש הלשון "באיזו דרך מוליכים אותי", שרבי יוחנן בן זכאי בודאי ידע שיש לו עולם הבא עבור מעשיו הטובים המרובים, אלא שלא ידע באיזו 'דרך' יגיע לעולם הבא, כי יש שצריכים לעבור תחילה דרך גיהנום ורק אחר כך מקבלים את חלקם בעולם הבא, ושמא יצטרך תחילה לעבור אפילו רגע אחד דרך גיהנום שהוא איום ונורא, שהאש של גיהנום היא פי ששים מיוהר הנפש (ברכות נז, ב) ואין לנו מושג מה הם ייסורי הגיהנום, והם ייסורי הנפש, שהגוף אינו יכול להחזיק מעמד בהם, אבל הנפש קיימת וסובלת את הייסורים, וכפי שאין לנו מושג בגודל השכר ותענוג העולם הבא, כך אין לנו מושג מה הם ייסורי הגיהנום, ומזה חרד רבי יוחנן בן זכאי (עייני כוכבי אור מאמר א').

מדרגת הבושה ויראת הרוממות

ולהלן בגמרא שם "אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידי עד כאן אמר להם ולוואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם", ולכאורה זה מאד לא מובן, וכי היה חסר יראת שמים לתלמידי הגדולים של רבי יוחנן – רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי יוסי הכהן חסיד (אבות ב, ח), עד כדי כך שאמר להם "הלוואי" כאילו רחוק שיגיעו למדרגה זו?

וצריכים לפרש כי יראת העונש הפשוטה בודאי הייתה להם, אבל רבי יוחנן בא לברכם על מדרגה יותר גבוהה, שתהיה להם גם מדרגת הבושה ויראת הרוממות מהקב"ה, וזה מובן מהמשך הדברים שאמר להם "תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם", והרי אדם שעובר עבירה בסתר, אין זה מפני שהוא מפחד שמא יענישו אותו, אלא מחמת הבושה, שהוא רוצה להיות מכובד בעיני הבריות ואינו רוצה בייחנות, ומתבייש לעשות דבר שיגרום שיזלזלו בו, וטבע הבושה מבני אדם מונע אותו מלעבור עבירות, ועל זה ברכם רבי יוחנן שתהיה להם בושה כזו גם מפני הקב"ה, שזה כבר לא בטבע הגוף אלא דרגה גבוהה של הרגשת האמונה, יותר מיראת העונש, והלוואי לזכות לזה.

החיוב להשיג מדרגות היראה

ואמנם זהו חיוב, כי יראת שמים היא מצות עשה, כמו שכתוב (דברים י, כ) את השם אלוהיך תירא, וכתב רבינו יונה (ג, יז) שזה מהמעלות העליונות

שנמסרו במצוות עשה, שיש בהן הרבה מדרגות, ויש חיוב על כל המדרגות, ובכללן גם המדרגה הגבוהה של יראת הרוממות והרגשת הבושה מהקב"ה, ואם חסר במדרגות חסר בקיום המצוה, ועל זה הצדיקים והישרים דואגים ומפחדים "על אשר קצור קצרה ידם בעבודת השם".

וזהו החרדה שצריכה להיות בחודש אלול, כיון שידעים שיש חיובים שחייבים לקיים אותם, ואם לא מקיימים יש דין ומשפט, ויש פחד וחרדה מזה, וכדי לזכות בדין מחפשים זכויות, והזכויות זה התשובה, לחזור בתשובה ולתקן את כל מה שצריכים לתקן, בשב ואל תעשה ובקום ועשה, להפסיק את החטאים בקום ועשה, ולקיים את מה שלא עושים בשב ואל תעשה, יותר תורה, ויותר חסד, ויותר יראת שמים.

ובאמת הרי זו עבודה גדולה מאד, חיזוק בתורה ובחסד וביראת שמים, וכיצד אפשר בחודש אחד להגיע לשלמות בדברים האלה.

חובת התשובה ממידות רעות

וביותר שהרי כתב הרמב"ם (הלכות תשובה ז, ג) שיש חיוב תשובה גם מדעות רעות, והיינו מידות רעות ושאיפות עולם הזה המושרשות בטבע האדם, וצריך לשנות את הטבע שיהיו מידות טובות, וזה חיוב גמור כמו שכתוב (דברים כח, ט) והלכת בדרכיו, ואמרו חז"ל (שבת קלג ועוד) מה הוא רחום וחנון אף אתה וכו', וזה מהמעלות העליונות המבוארות בשערי תשובה שם, מעלת לכת בדרכי השם, ויש הרבה דרגות בזה.

ובאבן שלמה פ"א הובא בשם הגר"א "כל עבודת השם תלוי במידות", היינו שאם המידות אינן בשלמות כל התרי"ג מצוות אינן בשלמות, "יוכל החטאים מושרשים במידות", מידות רעות הן הסיבה לכל החטאים, ויעיקר חיות האדם הוא להתחזק תמיד בשבירת המידות ואם לאו למה לו חיים", היינו שבשביל זה האדם חי, וזה נותן לו את החיות הנצחית, אם הוא עוסק בשבירת המידות ומתגבר, שכל התגברות זה ניסיון, וכשעומדים בניסיון ומתגברים על הקושי זה נותן חיות ומוסיף מעלה, אבל אם אינו שובר את מידותיו והולך לפי טבעו בלי שינוי למה לו חיים.

ומאחר שחייבים לחזור בתשובה גם על מידות רעות, אם כן התשובה היא השתנות של כל מהות האדם, ויש להתבונן כיצד אפשר להספיק לעשות את כל זה בזמן הקצר של חודש אלול, וכי בחודש אחד אפשר לשנות את הטבע ולקבל שלמות במידות, הרי ודאי שאי אפשר לעשות הכל בבת אחת, וצריכים לעלות מדרגה אחר מדרגה.

יש קונה עולמו בשעה אחת

כמו שמצינו בגמרא (ע"ז י, ב; ז, א; יח, א) בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים, ואמר מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל שזה מוזכר תמיד בגמרא על כאלו שהתעוררו לתשובה ברגע אחד ומיד מתו, ומשום שאם היו ממשיכים לחיות לא היו מחזיקים מעמד באותה מדרגה, כי השתנות מן הקצה אל הקצה נגד הטבע אינה יכולה להיות בבת אחת, ואמנם אדם יכול להגיע להכרת האמת גדולה מאד לרגע אחד, אך תיכף לאחר מכן ירד ממדרגתו, ורק זמן קצר יוכל להחזיק בזה.

וסיפר לי מרן הגרא"מ שך זצ"ל שנכנס אליו פעם אדם אחד והתחיל לבכות על מצבו העגום שנכשל באיזה דבר, והיה שרוי במצב רוח איום ולא היה יכול להירגע מצערו, אך כעבור יום אחד כבר נרגע לגמרי ונתקרה דעתו, כי כן הוא הטבע שהדעת מתקררת בזמן קצר, ואי אפשר להחזיק מעמד הרבה זמן עם דרגה של קונה עולמו בשעה אחת.

לכן כל אלו שקנו עולמם בשעה אחת ומתו, היה כדאי להם למות, כי אם היו ממשיכים לחיות היו יורדים ממדרגתם.

וכן מצינו בתהלים (קלט, כד) "יראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם", היינו שדוד המלך ביקש שאם הקב"ה רואה שהוא הולך בדרך של חטאים, אזי "ונחני בדרך עולם" – עדיף לו שייקחוהו מן העולם ולא ימשך לחיות, כי אם יחיה וימשך בדרך של חטאים יהיה יותר גרוע ויקבל יותר גיהנום, ועדיף למות ולקבל פחות גיהנום, וכן אלו שקנו עולמם בשעה אחת, טוב היה להם שמתו ולא איבדו את מדרגתם, כי אי אפשר להשתנות ולקפוץ את כל המדרגות בבת אחת ולהחזיק מעמד בזה.

העצה לתשובה שלמה בזמן קצר

ואם כן כיצד נוכל בימים הספורים שנותרו לנו להתעלות ולחזור בתשובה שלמה. העצה היא כמו שידוע מבעלי המוסר, שהרי בן סורר ומורה נידון על שם סופו, ואמרו חז"ל (סנהדרין עב, א) "וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה יצא לבית דין להיסקל! אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה

שחייבים לעשות, ויש שעושים מה שאסור לעשות, ועל כל זה צריכים חיזוק בימי הרחמים, לעשות מה שצריך לעשות, ולא לעשות את מה שאסור לעשות, ויש סייעתא דשמיא מיוחדת לזה בימים אלו.

ונתבונן מה הם הדברים הצריכים חיזוק למעשה. הדבר הגדול ביותר הוא תלמוד תורה, כמאמרם (פאה א, א) תלמוד תורה כנגד כולם, והיינו הזכות, שאדם אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, זכות עסק התורה כנגד כולם, וגם הפוך, ביטול תורה זה החטא החמור ביותר, ומפורש בחז"ל (עיין ספרי פרשת עקב) שגם ביטול תורה כנגד כולם.

ובחודש אלול צריכים יותר לשים לב על זה, לעסוק בתורה מה שיותר, להיזהר מביטול תורה, ולנצל את הזמן!

יש זמנים שאינם מנוצלים, ולמשל מעשה שהיה בישיבה לפני שנים רבות, כשעדיין לא היו הרבה ברזים בחדר האוכל, רק ברז אחד או שניים, והיו עומדים בתור לנטילת ידיים, היה אחד מבני הישיבה שהחזיק בידו ספר 'חיי אדם' ולמד הלכה למעשה מה שצריכים לדעת, וכך ניצל את הזמן. וכנהג יש זמנים לא מנוצלים שאפשר לנצל אותם.

וכן ערב שבת ושבת הם בדרך כלל זמנים שאינם מנוצלים כראוי, והנה ביום ששי עד מנחה יש סדר ולומדים, אבל אחרי מנחה עד קבלת שבת יש עוד הרבה זמן, ואמנם יש צורך בהכנות לשבת, אבל כמה זמן זה לוקח, איננו מדבר על כלל הציבור, ובודאי יש כאלה שמנצלים את הזמן, אבל בדרך הטבע הזמן מתבזבז ואינו מנוצל כראוי.

וכן בשבת, שהוא יום קדוש, ויש נשמה יתירה, הרי צריכים יותר לעסוק בתורה, ולמעשה המציאות היא לא כך, והיום אינו מנוצל. וכבר סיפרתי מעשה שהיה במלמד אחד שלימד קבוצה של ילדים, וחינך אותם שבערב שבת ושבת למדו שמונה עשרה שעות, בלי מאמץ מיוחד ובלי מתח, הספיקו ללמוד שמונה עשרה שעות בששי ושבת, בניצול הזמן!

ובדרך כלל הזמן מתבזבז על ידי סקרנות, שרוצים לדעת מה היה ומה יהיה, כגון בתקופה זו שהיו בחירות, יש סקרנות, ומאד מעניין לדבר על זה, ואין שום תועלת בדיבורים האלה אבל זה מעניין, או אדם שהולך ברחוב ומתעב לקרוא כל מודעה שהוא רואה, אך מה זה משנה ומה זה מוסיף לו, הרי זו סתם סקרנות, וזה מבזבז את הזמן.

ומעשה שהיה בזמן האחרון בבחור צעיר שלמד וסיים את כל השי"ס, מתוך ניצול הזמן, שאין סקרנות לדברים בטלים, במקום זה הסקרנות היא מה כתוב בגמרא, וכך גמר שי"ס! בלי מאמצים מיוחדים, הוא אכל וישן ונהג וגמר את השי"ס, וגמרא עם רש"י בלי תוספות.

והנה זהו בנוגע לתורה, ויש גם ענין בין אדם לחברו, שיש אנשים שצריכים קצת עידוד וסבר פנים יפות, כי אין להם הרגשה טובה, והם מרגישים לא כל כך טוב, כשנמצאים בתוך חברה לא לכל אחד יש חברים, ויש כאלה שזקוקים לעידוד.

ומעשה שהיה באחד שלמד בישיבה לפני שנים רבות, ולא הרגיש טוב בישיבה, עד שהחליט לעזוב את הישיבה, אך בליל שבת כשהולכים לומר גוט שבת לרבנים, פנה אליו אחד שעמד לידו, ושאל אותו מה שלומך, וכשראה שיש מי שמתעניין בו ושואל לשלומי, השתנתה כל הרגשתו, והחליט שהוא נשאר בישיבה.

אדם צריך להרגיש טוב, שחושבים עליו, ומדברים איתו, ולפעמים בחור מרגיש לא טוב בחברה, ואם מדברים איתו קצת ושואלים בשלומי, נותנים לו בזה הרגשה טובה, וזו גמילות חסדים, ואין זה לוקח זמן, רק אגב אורחא, וזוכים בזה להרבה זכויות.

ובקיצור צריכים לדעת כי ניצול הזמן הוא הדבר החשוב ביותר, ניצול הזמן לתורה וגם בין אדם לחברו.

וגם תפילה, על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות א, ב), ועבודה זה תפילה, תפילה בכוונה. ואין זה פשוט להתפלל בכוונה, אבל מעשה שהיה באחד שרצה להתפלל בכוונה והיה קשה לו, ואמרו לו שיחשוב רק פירוש המילים, בלי שום כוונת מיוחדת, רק פירוש המילים, ובאמת הוא עשה כך, והתפלל טוב מאד, פירוש המילים השפיע עליו להרגיש את התפילה.

אלו הם דברים הצריכים חיזוק, והיה רצון שתהיה סייעתא דשמיא לכולנו, לכל אחד מאיתנו, שנוכה לעשות מעשים טובים ולהוסיף זכויות ליום הדין, ונזכה ביום הדין לכתובה וחתומה טובה.

ימות זכאי ואל ימות חייבי", והיינו מכיוון שהוא הולך בדרך הזאת שכן טבעו, הרי הטבע מושך אותו הלאה והלאה, עד שיגיע ללסטם את הבריות, ולכן נהרג כבר מעכשיו על שם סופו.

ואם במידה רעה אמרו כך, הרי מידה טובה מרובה ממידת פורענות (סוטה יא, א), ובודאי שאם אדם הולך בדרך טובה שתביא אותו למצב של שלמות, יש לו כבר מעכשיו את הזכויות על שם סופו.

וכן הביא רבינו יונה (ב, ז) מדברי חז"ל "כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת", ולכאורה כיצד שייך שיהיו מעשיו מרובים מחכמתו, הרי אם אינו יודע ואינו משיג בחכמתו כיצד יעשה מעשים?

וביאר רבינו יונה כי זה שייך על ידי שאדם מקבל עליו לקיים את כל מה שילמדו אותו החכמים והמוכחים, וכל יום ויום ידרוש וישקוד על דלתות מוכיחיו, על ידי זה צדק לבש וקנה זכות על כל המעשים הטובים שהוא עתיד לעשותם, וקיבל כבר מעכשיו את הדרגה כאילו עשה.

וזהו העצה, לקחת דרך, שאינה קשה, אבל היא בטוחה, שבמשך הזמן יגיע על ידה לקיום כל המצוות בשלמות ולתיקון כל הדברים הצריכים תיקון, ובה זוכה כבר מעכשיו בכל הזכויות של המעשים הטובים שעתידי לעשות, וכל מה שצריך לתקן נחשב מיד כאילו תיקן.

על ידי לימוד המוסר נקרא על שם סופו

ורבינו יונה שם כתב זאת לגבי שמיעת דברי מוסר, וזה לשונו: "כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכחים יקשיב וישמע וייכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מאפילה לאור גדול, כי עת אשר יאזין ויסיכית ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה מן היום ההוא ומעלה, להיזהר כאשר יזהירוהו יודעי בינה לעתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ומעת אשר קיבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצוות והמוסרים, ואשריו כי צדק נפשו בשעה קלה", עכ"ל.

היינו שאם אדם שומע דברי מוסר בכל יום ואוהב את התוכחות, אזי בודאי, מאחר שהוא אוהב ורוצה את זה, סופו שישתנה.

וכך גם על ידי לימוד ספרי המוסר, **אם אדם מוכיח ומבקר את עצמו, ויש לו בכל יום קביעות לביקורת עצמית, על ידי זה הוא יודע את מה שצריך לתקן ואינו מסיח דעת מזה, וזה דבר ידוע שמוליך לשלמות, ויש לו כבר מעכשיו שכר על כל השלמות שיגיע לבסוף.**

ובסדרי הישיבה יש סדר קבוע ללימוד המוסר חצי שעה בכל יום, אכן גם אברכים שאינם משועבדים לסדרי הישיבה, אם יש להם קביעות יומית באיזה ספר מוסר, כל אחד לפי מה שהוא מרגיש שזה מחזק אותו ומושך אותו, בודאי במשך הזמן זה ישפיע עליו שישתנה ויקבל את השלמות, ונקרא כבר מעכשיו על שם סופו.

וזהו הדרך הבטוחה שמביאה לתיקון כל הדברים הצריכים תיקון, ורבים העידו לי על עצמם שהתחילו ללמוד מוסר ומרגישים הרגשה מצוינת של אושר וסיפוק, כי בלימוד המוסר אדם מכיר את עצמו ומרגיש איך שהוא משתפר, ומקבל הרגשות חדשות שלא הרגיש אותם וידיעות חדשות שמדריכות אותו, ויש לו דרך סלולה לכל רגע ורגע, מה לעשות ומה לא לעשות כפי דרך התורה, וזו הרגשה מצוינת מאד!

וכאמור זוהי הדרך הבטוחה לתיקון כל המעשים, שגם בזמן הקצר שנותר לנו, אם נחליט מכאן ולהבא ללכת בדרך זו, ללמוד ספרי מוסר בקביעות ולקיים את כל דבריהם, נזכה כבר מעתה בכל הזכויות על שם סופו, ובה זוכה בדין לכתובה וחתומה טובה.

☆

הזכויות ליום הדין

שיחה שנאמרה בישיבת ארחות תורה, כ"ד אלול תשע"ט

הנה אלול הוא חודש הרחמים וראש השנה הוא יום דין, וביום הדין צריכים זכויות, לכן קודם יש חודש שלם של ימי רחמים, שיש בו סייעתא דשמיא לעשות הרבה זכויות כדי לזכות ביום הדין.

ומה הם הזכויות, יש זכויות של מעשים טובים בקום ועשה, וגם להפסיק לעשות חטאים, אם נכשלים בחטא, יש שלא עושים מעשים טובים מה

לעילוי נשמת האשה הצנועה

מרת **גיטל דבורה וירז'בינסקי** ע"ה

ב"ר ישראל יצחק ז"ל

נלב"ע י"א שבט תשע"ט - תנצב"ה

לעילוי נשמת האשה הצדקנית

מרת **עיסה עליזה בן שבת** ע"ה

בת פרחא ז"ל

נלב"ע א' בתשרי תשע"ה - תנצב"ה

לעילוי נשמת הרבנית הצדקנית

מרת **גיטל טובה לפין** ע"ה

ב"ר חזקיהו יוסף זצ"ל

נלב"ע ג' בתשרי תשס"ג - תנצב"ה